

LIETUVOS MIESTŲ MODELIŲ KAITA XX A. IR TENDENCIJOS ARTIMOJE PERSPEKTYVOJE

Giedrė Gudzinevičiūtė

Kauno technologijos universitetas, Architektūros ir statybos institutas

Ivadas

Šiandien į daugelį mus supančių dalykų ir aplink vykstančių reiškinį žiūrima per globalizacijos prizmę. Kaip savita globalizacijos išraiška yra vertinama ir intensyvi urbanizacija bei miestų plėtra. Kartu su globalizacijos suaktyvintais socialiniais, ekonominiais, kultūriniais veiksniais, kinta miestų forma ir turinys, atsiranda naujų miestų raidos ir formavimo poreikių. Šiandien tai pabrėžiama keliant aktualų darnios plėtros klausimą (Dėl nacionalinės..., 2009). Sprendžiamos miestų driekos, urbanizacijos valdymo, gamtinių aplinkos išteklių apsaugos, gyventojų skaičiaus didėjimo ir koncentracijos problemos.

Straipsnyje analizuojamas miesto modelis suprantamas kaip metamodelis – struktūrizuotas realybės atspindys. Globalizacijos sąlygomis kinta miestų teritorija, jos struktūra, vientisumas, taip pat ir erdviniai ryšiai, vyksta socialiniai ir ekonominiai pokyčiai. Aišku, kad kultūros plotmėje vyksta vietos kultūrų mainai, savotiška jų niveliacija, konkurencija dėl išlikimo, vertinimo, galimybių atsiskleisti ir gyvuoti. Politiniu aspektu miestai įtraukti į intensyvų tarptautinį bendradarbiavimą ir vystomus tarpusavio ryšius. Visus šiuos pokyčius ir jų eigą daugelis valstybių šiuo metu bando derinti su darniosios miestų plėtros aspektais, kuri taip pat yra savotiška globalizacijos išraiška – siekis globalizacijos sąlygojamus procesus adaptuoti ir kaupti norima ir teigiama linkme.

Tyrimo tikslas – išaiškinti miestų kaitos kryptis globalizacijos kontekste, įvertinus Lietuvos miestų raidą ir esamų miestų metamodelių galimybes pritaikyti dabartinėms sąlygoms.

Tyrimo uždaviniai: Išaiškinti globalizacijos poveikį miestams ir miestų modelių kaitai. Atlikti skirtingo dydžio Lietuvos miestų modelių kaitos analizę. Lietuvos pavyzdžiu apibrėžti teorinį miesto modelį miestams vystyti globalizacijos sąlygomis.

Tyrimo metodai. Teoriniai duomenys kaupti literatūros analizės metodu. Empirinio tyrimo metodu, buvo atlikti skirtingo dydžio Lietuvos miestų stebėjimai, sukaupia informacija apie jų urbanistinę raidą, struktūros pokyčius. Empirinių tyrimų rezultatus papildė statistinės analizės metodu gauta informacija apie Lietuvos miestų gyventojų skaičiaus kitimą (Lietuvos statistikos...). Lyginamuoju principu palyginta miestų urbanistinės raidos bei jų modelių galimybės pritaikyti prie globalizacijos sąlygų.

Šiandieninės sąlygos miestų modelių kaitai

Šiandien bene labiausiai visus procesus įvairiomis išraiškos formomis veikia globalizacija. Sustiprinta besiplėtojančių politinės ir ekonominės pozicijos galių, paveikta didėjančio žmonių skaičiaus, ji įgavo ypač didelį greitį, išsigalėjus ir paplitus šiuolaikinėms informacinėms technologijoms. Tai atsiliepė ir pasaulio gyvenamųjų vietovių pobūdžiui, vystymuisi, augimo tendencijoms. Dinamiški, inovatyvūs, daugelį ekonominių ir politinių sričių eksploatuojantys miestai pradėjo greitai augti tiek žmonių skaičiumi, tiek teritorija bei aprėpiama ir savyje kaupiama informacija.

Globalizacija aktyvina judrumo didėjimą ir įvairiapusę plėtrą, judėjimo kliūčių nykimą. Šiandien globalizuotame pasaulyje aktyviai juda tiek žmonės, tiek daiktai, informacija, žinios, kultūrinės ir dvasinės vertybės bei dalykai, kurie anksčiau buvo laikomi susietais su konkrečia vieta. Informacinės technologijos, duomenų bazės, anksčiau irgi sietos tik su konkrečia materialia laikmena, dabar gali judėti ir pasiekti neribotą vartotojų kiekį. Tas pats ir su žmonių judėjimu – persikėlimas iš vieno kontinento į kitą anksčiau buvo prieinamas tik riboto rato žmonėms, o dabar tai įveikia vis didesnis asmenų skaičius, nes ši procesą palengvina technikos pažanga ir ekonominė konkurencija (Castells, 2005, 2006, 2007; Bauman, 2002; Friedman, 2005).

Globalizaciją kartais vis dar mėginama išivaizduoti kaip ypatingą sąlygą ar galutinę būseną, su vienodomis sąlygomis visiems ir viskam. Tačiau, kaip rašo D. Held, „idealaus modelio“ suvokimas yra nepriimtinas kaip tiesiaieigio judėjimo pavyzdys link užduotos galutinės būsenos, nors nėra jokio loginio ar empirinio pagrindo manyti, kad globalizacija, kaip industrializacija ar demokratizacija, – turi vieną nustatytą galutinę būklę (Held, 2002). Vadinasi, įvairios veiklos sritys ir jų rezultatai, taip pat ir urbanizacijos procesai bei miestų formos irgi gali būti paveiktos nevienodai, tuo labiau skirtingose šalyse.

Pabrėžtinis objektų globalizacijos sąlygomis savybės: dinamiškumas, lankstumas, gebėjimas greitai transformuotis ir prisitaikyti.

Didieji pasaulinių rinkų sistemoje esantys miestai, atsidūrę ir dideliame kultūriniame spektre, greičiau tapo modernūs pasauline prasme, mažiau išsaugojo savitą bruožų ir ateityje susidurs su sunku-

mais saugant įvairiopa kultūrinę išraišką ir istoriškai susiklosčiusį bei atpažįstamą nuosavą identitetą ir tapatumą. Mažesniems miestams, silpniau ištraukusiems į pasaulinius ryšių tinklus, lengviau išlaikyti nepaliestą savitą urbanistinę išraišką. Urbanistinė plėtra, sąlygota įvairių ekonominių ir demografinių veiksnių, socialinės kaitos, vidinių ir išorinių miestų problemų ir jų reguliavimo, verčia permąstyti miestų formavimo veiksnius, jų poveikį miestams bei jų aplinkai ir gyventojams.

Dėl nedidelio Lietuvos valstybės mastelio tarptautiniame kontekste, riboto mūsų miestų, ypač didelių skaičiaus, globalizacijos paveiks mūsų miestams nevienodas. Labiausiai veikiami didieji Lietuvos miestai, regionų centrai, sostinė, uostas, mažiau – vidutiniai, reikia manyti, kad dar mažiau – nedideli miesteliai. Turint omenyje globalizacijos veiksnių dinamiškumą, būtina juos vertinti įvairiais aspektais. Atsižvelgiant į globalizacijos specifiškumą, galima daryti prielaidą, kad stambiausias struktūras – politines, ekonomines, socialines, taigi, ir urbanistines – didžiausius miestus ji paveikia stipriausiai. Mažesnius, atitinkamai, turėtų veikti mažiau.

Globalizacija apibūdinama kaip dinamiškas procesas. Jos politiniai, ekonominiai, socialiniai, kultūriniai ir kiti veiksniai ir sprendimai tarptautinėje erdvėje dažnai labai greitai ir nepastebimai paveikia ir atskirų valstybių bei žmonių veiksmus. Atsižvelgiant į tai ir į susiklosčiusią pastarųjų dvidešimties metų miestų vystymo(si) tendenciją, kuomet investicijos ir asmeninė ekonominė nauda, įstatymų netobulumas ir kiti veiksniai leido kai kuriems miestams stipriai augti, formavosi priemiesčių gyvenimo kultūra, asmeninis siekis gyventi gražioje aplinkoje tapo prioritetu ir daug kur sudarkė arba dar gresia sudarkyti Lietuvos kraštovaizdį. Ateityje kuriamai ir planuojamai miestų plėtočiai reikėtų semtis „kūrybinio potencialo iš istoriškai susidariusių savitumų, kuriuos sąlygiškai galima vadinti „progresyviais“, nes jie turtina mūsų miestų vaizdą ir sudaro „amžinai gyvą“ šerdį“ (Miškinis, 1989). Taip būtų išsaugojamas mūsų miestų savitumas globalizacijos fone, darniai ir istoriškai pagrįstai plėtojama tolesnė jų raida.

Miestų modelių analizės globalizacijos sąlygomis parinkimas

Palanki aplinkybė ir sąlygos mūsų miestų plėtrai globalizacijos kontekste yra palyginti gerai išplėtotas Lietuvos miestų tinklas. Tai teikia prielaidų gerai išnaudoti esamą situaciją ir vystyti miestų, o drauge ir viso krašto ūkį, mokslą, kultūrą ir turizmą. Baltijos ir Europos šalyse Lietuvai pelnytai pripažįstami urbanizacijos eigos reguliavimo pasiekimai, subalansuotas rekreacinių ir žemės ūkio plotų išdės-

tymas, tankus įvairaus lygio aptarnavimo centrų tinklas. Šie veiksniai Europos šalyse ypač vertinami (Vilniaus vizija..., 1996), nes jie kuria prielaidas racionaliai naudoti gamtos resursus, lyginti gyvenimo kokybę, stabdyti migraciją, skatina darnią aplinkos raidą.

Pagal pasaulines globalizacijos tendencijas, didžiausią demografinį spaudimą, o kartu ir su juo sekančius kitus reiškinius turėtų patirti mažesni ir vidutinio dydžio, t. y. iki 500 tūkst. gyventojų turintys pasaulio miestai (World Urbanization..., 2008). Atsižvelgiant į Lietuvoje susiklosčiusią situaciją, kai tėra tik vienas 500 tūkst. gyventojų viršijantis miestas, o gausų ir gan tolygų tinklą Lietuvos urbanistiniame karkase sudaro vidutiniai ir maži miestai, atitinkamai parinkti objektai miestų modelių kaitai analizuoti.

Kadangi, kaip jau nustatyta, didesnės urbanistinės vietovės patiria stipresnį globalizacijos ir kitų su ja einančių veiksnių poveikį, o tai atitinkamai turi įtakos ir jų urbanistinei kaitai, iš didelių, vidutinių ir mažų miestų kategorijų tyrimui buvo paimta po du miestus. Didžiausių miestų grupę tyrime atstovauja Vilniaus ir Kauno miestai. Iš vidutinių miestų grupės pasirinkti Alytaus ir Kėdainių miestai, mažiausių – Prienai ir Kelmė. Išvardintų miestų pasirinkimą lėmė jų dydis. Didžiausių miestų grupę atstovauja gyventojų skaičiumi didžiausi Lietuvos miestai. Vidutinių miestų grupę sudaro miestai, turintys nuo 20 iki 100 tūkst. gyventojų. Alytus yra vienas iš didžiausių šios grupės atstovų, Kėdainiai pasirinkti kaip kiek mažesnis, bet perspektyvus augimui ir plėtrai šios grupės miestas. Mažų miestų grupė yra didžiausia – ją sudaro net 49 miestai, kurių gyventojų skaičius varijuoja tarp 3–20 tūkst. Iš šios grupės pasirinkti vidurinieji atstovai, t. y. apie 10 tūkst. gyventojų turintys Prienų ir Kelmės miestai. Minėtų miestų pasirinkimą analizei lėmė ir parengto naujo miesto bendrojo plano turėjimas. Ši sąlyga iškelta todėl, kad po Nepriklausomybės atgavimo, pasikeitus politinei ir ekonominei situacijai, buvo naujai pažvelgta į miestų vystymą, o tai atitinkamai fiksuota svarbiausiame teritorijų planavimo dokumente – miesto bendrajame plane, kuris rengiamas tam tikram laikotarpiui arba galioja tol, kol jo nepakeičia naujesnis dokumentas. Visi minėtų miestų bendrieji planai parengti per pastarąjį dešimtmetį ir galios dar 5–10 metų. Remiantis tais planais, bus vystoma miestų planinė ir erdvinė struktūra.

Kadangi jau nustatyta, kad tiek urbanizacijos, tiek globalizacijos procesai suaktyvėjo XX a., analizuoti apytikriai to laikotarpio – pradžios, vidurio ir pabaigos pasirinktų miestų ir jų apylinkių topografiniai žemėlapiai, geriausiai atspindintys tuo metu realiai susiklosčiusią (o ne suplanuotą ir įgyvendintą arba ne) urbanizuotų vietovių situaciją. Galutiniam

miestų raidos ir modelio kaitos įvertinimui parengti pasitelkti paskutiniai miestų bendrieji planai, nurodantys ateities raidos perspektyvas. Ši skirtingų laikotarpių miestų teritorijų raidos analizė buvo atliekama šiuo metu galiojančiose miestų ribose, kartais apžvelgiant ir artimiausių gretimų teritorijų vystymosi raidą. Kiekvieno laikotarpio urbanizuotos teritorijos sklaida apibūdinta ir palyginta su gyventojų skaičiaus kitimo tendencijomis, įvertinant poreikį šiuo metu intensyviai vykstančiai išorinei miesto plėtrai.

Analizuojant esamą susiklosčiusią situaciją ir ieškant modelio analizuotų miestų tolimesniam plėtojimui, buvo išanalizuota 1915–1921, 1983 ir 1995–1997 m. topografinė miestų ir jų apylinkių medžiaga, nustatytas miestų augimo pobūdis, savitumai, plėtros ryšys su miesto gyventojų skaičiaus kitimo tendencijomis. Siekiant įvertinti artimiausios ateities perspektyvas, grafiniam vertinimui ir pasiūlytam miesto vystymo modeliui nustatyti pasitelkti šiuo metu galiojantys miestų teritorijų bendrieji planai.

Didelio miesto modelio formavimasis globalizacijos sąlygomis

Kaip *didelių miestų* grupės atstovai, analizuoti Vilniaus ir Kauno miestai.

1919 m. (Karte des... Wilna..., 1919; Karte des... Miedniki..., 1915) kariniuose vokiečių žemėlapiuose užfiksuota **Vilniaus miesto** urbanizuota dalis apima dabartinę senąją miesto dalį ir yra kompaktiškas, vienalytis darinys. Šalia esančios dabartinės Naujosios Vilnios ir Nemėžio gyvenamosios teritorijos yra nedidelės, ryškių ryšių su Vilniumi turi tik Naujoji Vilnia, išsikūrusi abipus kelio į miestą. 1983 m. (Sovietų kariškių..., 1983) išleistame topografiniame žemėlapyje Vilniaus miestas jau gerokai išaugęs, jo branduolys išsiplėtęs, aplink susiformavęs gan tankus aplinkinių gyvenamųjų teritorijų tinklas. Miesto gyventojų skaičius viršijęs 500 tūkst. 1995–1997 m. (Lietuvos Respublikos..., 2002) parengtame topografiniame žemėlapyje urbanizuota Vilniaus teritorija užfiksuota dar labiau išsiplėtusi, suaugusi su kai kuriomis aplinkinėmis gyvenamosiomis teritorijomis. Dauguma nesusiliejusių su miesto branduoliu gyvenviečių susijungę tarpusavyje, daugiausia pagal esamus transporto ryšius. Gyventojų skaičius pasiekęs daugiau kaip 580 tūkst.

1919–1997 m. laikotarpiu, Vilniaus miestas išaugo tiek gyventojų skaičiumi, tiek užimama teritorija. Logiška, kad plėtra buvo būtina vystant miestą, kaip šalies sostinę, aprūpinant miesto gyventojus gyvenamąja, darbo ir aptarnavimo infrastruktūra. Nuo 1919 m. vienalyčio, kompaktiško miesto Vilnius keitėsi suaugdamas su taip pat didėjančiomis smul-

kiomis aplinkinėmis gyvenamosiomis teritorijomis. 1983 m. jis įgavo daugiabranduolinio, dinamiškais ryšiais paremto modelio formą. Negalima teigti, kad visi aplinkiniai branduoliai buvo pilnai išsivystę ir galėjo patenkinti visus gyventojų poreikius vietoje (dažnai ir dėl savo mažo dydžio) – dažniausiai iš jų vyko švytuoklinė migracija (Vilniaus vizija..., 1996) į centrinį branduolį – Vilniaus miestą. Atkūrus Nepriklausomybę, miesto plėtotė šiek tiek pasikeitė. Kadangi nebuvo parengti nauji teritorijų planavimo įstatymai ir prasidėjo gyventojų migracija į užsienį, kuri laiką miesto plėtra vystėsi kiek chaotiškai. Vis dėlto 1997 m. užfiksuotas Vilniaus miesto urbanistinės struktūros didėjimas buvo tendencingas – be to, kad teritoriškai išsiplėtė aplinkinės gyvenamosios teritorijos, dalis jų praktiškai susiliejo su miesto branduoliu, sudarydamos vientisą urbanistinį darinį – jaučiamas urbanizuotų teritorijų aglomeravimasis.

Naujausias miesto bendrasis planas (Vilniaus miesto..., 2007), numatęs jo raidą iki 2015 m., fiksuodamas mažėjantį Vilniaus miesto gyventojų skaičių, optimistinėmis prognozėmis nurodydamas galimą gyventojų skaičiaus padidėjimą ~20 tūkst., siūlo visas gyvenamąsias teritorijas sujungti tarpusavyje arba su miesto branduoliu. Užprogramuotas vienalyčio miesto kūno augimas, įpinant ir išplečiant esamas urbanizuotas teritorijas. Miestas įgauna ištisinę nekompaktiškos formos pobūdį, kuris, mažėjant gyventojų skaičiui ir plėtros poreikiui, yra neekonomiškas. Kadangi Vilniaus miestas labai išplėstas teritoriškai, atrodo, kad bendrajame plane vystoma jo teritorija, praktiškai sutampanti su administracinėmis ribomis. Tačiau, nekreipiant dėmesio į miesto administracinę ribą, matomas aiškus susiklostęs aglomeracijos branduolys, su palyginus tolygiai išsidėsčiusiais aplinkiniais priemiesčių branduoliais.

1921 m. (Karte des... Kowno...; Karte des... Sapiezyszki..., 1921) kariniuose vokiečių žemėlapiuose užfiksuotas **Kauno miestas** apima dabartinę senąją miesto dalį ir yra ganėtinai kompaktiškas, vienalytis darinys. Šalia esantys dabartiniai Šančių, Vilijampolės, Aleksoto, Fredos, Garliavos rajonai minėtu laikotarpiu vystėsi atskirai nuo miesto, nors turėjo su juo ryšių. 1983 m. (Sovietų kariškių..., 1983) parengtame ir išleistame topografiniame žemėlapyje Kauno miestas dar labiau išaugęs, jo branduolys išsiplėtęs, bet išlaikęs vientisą, stipraus centro įvaizdį, aplink susiformavęs gan tankus sustiprėjusių aplinkinių gyvenamųjų teritorijų tinklas. Miesto gyventojų skaičius viršijęs 400 tūkst. 1995–1997 m. (Lietuvos Respublikos..., 2002) parengtame topografiniame žemėlapyje urbanizuota Kauno teritorija užfiksuota kaip dar labiau išsiplėtusi, suaugusi su kai kuriomis aplinkinėmis gyvenamosiomis teritorijomis. Kai kurios nesusiliejusios su miesto branduoliu gyvenvie-

tės susijungę tarpusavyje, formuoja gan aiškia centrinio branduolio ir stiprių aplinkinių gyvenamųjų teritorijų sistemą. Gyventojų skaičius padidėjęs nežymiai – vos ~5 tūkst.

Per aptartą 1921–1997 m. laikotarpį Kauno miestas išaugo ir gyventojų skaičiumi, ir užimama teritorija. Per šį laikotarpį miesto struktūroje išsilaiškė vienalytis, kompaktiškas, nuolat augantis centrinis miesto branduolys. Aplink miestą išsidėsčiusios gretimos gyvenamosios teritorijos sudaro gan tolygų žiedą, yra gana stambios ir toliau vystytinos. Be to, kad teritoriškai išsiplėtė aplinkinės gyvenamosios teritorijos ir dalis jų praktiškai susiliejo su miesto branduoliu, sudarydamos jau vientisą urbanistinį darinį – jaučiami urbanizuotų teritorijų aglomeraciniai ryšiai su tolimesnėmis gyvenamosiomis teritorijomis. Tai patvirtina ir faktas, kad Kauno miestą supa Kauno rajono savivaldybės teritorijoje esančios vienos didžiausių Lietuvoje (2001 m.) kaimo gyvenamosios vietovės. Tai Domeikava (4704 gyv.), Akademija (miestelis, 4213 gyv.), Raudondvaris (4093 gyv.), Neveronys (3083 gyv.), Karmėlava (miestelis, 2886 gyv.), palaikančios kasdieninius ryšius su Kaunu.

Naujausias miesto bendrasis planas (Kauno miesto..., 2010), fiksuodamas jau gana ilgą laiką stabiliai mažėjantį Kauno miesto gyventojų skaičių, vis

dėlto siūlo dar išplėsti urbanizuotą miesto teritoriją beveik visose administracinėse miesto ribose, tačiau ši plėtra nesudaro ryškaus skaičiaus nuo jau esamos, išsivertusios miesto teritorijos dalies. Miesto struktūra išlaikoma pakankamai kompaktiška ir vienalytė, kaip ir miesto augimo periodu XX a.

Atlikus Kauno miesto urbanizuotos teritorijos augimo analizę, galima teigti, kad Kauno miestas augo nuosekliai didindamas savo teritoriją, susiliedamas su prie jo išsidėsčiusiomis kompaktiškoms gyvenvietėmis. Vertinant dabar susiklosčiusią situaciją, matomas aiškus aglomeracijos branduolys, su aplink palyginus tolygiai išsidėsčiusiais, žiedinę struktūrą įgavusiais aplinkiniais Kauno arealo branduoliais.

Kauno ir jo apylinkių aglomeracijos formavimąsi jau prieš kurį laiką pastebėjo ir siūlymų teikė bei jo valdymo galimybes analizavo ir kiti Lietuvos urbanistai (Dringelis, 1995). Dauguma šių Kauno aglomeracijos elementų yra tiesioginėje, artimoje ir stiprioje Kauno įtakos zonoje, sujungtos su pagrindiniu miestu labai gerais ir įvairiais transporto ryšiais, palaikomi buitinių, ūkinių, kultūrinių, socialinių interesų mieste (Rumšiškės, Pravieniškės, Užusaliai, Rokai, Garliava ir kt.). Todėl labai pagrįsti siūlymai susiklosčiusią Kauno aglomeraciją formuoti kaip vieningą urbanistinę struktūrą.

	1919–1921 m.	1983 m.	1995–1997 m.	Vystymosi pobūdis	BP sprendiniai
Vilnius					
Kaunas					

1 pav. Didelio miesto modelio kaita ir formavimo siūlymai Lietuvos pavyzdžiu

Vilniaus ir Kauno miestai (1 pav.) atspindi dinamiškus aglomeracinius ryšius su aplinkinėmis gyvenamosiomis vietovėmis palaikantį, dėl savo dinaminės struktūros ir gebėjimo lanksčiai reaguoti į besikeičiančias sąlygas, – globalizacijos sąlygomis labai tinkamą vystyti miesto modelį. Tiek Vilniaus, tiek Kauno atveju vystėsi ir augo miesto branduolys ir aplinkinės urbanizuotos teritorijos. Vadinasi, augimas buvo abipusis, miestas veikė priemiestines teritorijas stimuliuojamai.

Parengti naujausi šių miestų teritorijų bendrie-

ji planai tokios istorinės miestų raidos nebetęsia arba tęsia tik dalinai. Ekonomiškai ir politiškai naudinga išorinė urbanistinė miestų plėtra numatyta abiejų analizuotų miestų artimiausiai ateičiai. Vadinasi, pasiduodama globaliniams pokyčiams ir pasaulinėms tendencijoms „turėti kuo daugiau ir kuo greičiau“, nesiekiant išsaugoti susiklosčiusio miestų raidos pobūdžio ir įgyvendinti siekiamos darnios plėtros principų. Tokiu būdu neįvertinama ne tik kultūrinė šių Lietuvos miestų išraiška, atsiranda tapatumo praradimo pavojus, skatinama išorinė teritorinė miestų

plėtra, bet neatsižvelgiama ir į ekonominius nuostolius, lydinčius naujai urbanizuotų teritorijų poreikį aprūpinti socialine ir inžinerine infrastruktūra.

Vidutinio dydžio miesto modelio formavimasis globalizacijos sąlygomis

Kaip *vidutinių miestų* grupės atstovai, analizuoti Alytaus ir Kėdainių miestai.

1921 m. (Karte des... Olita..., 1921) kariniuose vokiečių žemėlapiuose užfiksuotas **Alytaus miestas** apima dabartinę senąją miesto dalį ir yra ganėtinai kompaktiškas, vienalytis darinys, išsidėstęs palei kelius abiejose Nemuno pusėse. 1983 m. (Sovietų kariškių..., 1983) parengtame ir išleistame topografiniame žemėlapyje Alytaus miestas žymiai išaugęs, matyti ryški miesto plėtra kairiakrantėje miesto dalyje. Miesto branduolys išsiplėtęs, bet išlaikęs vientiso, stipraus centro įvaizdį. Miesto apylinkėse išryškėjęs aplinkinių gyvenviečių tinklas. Miesto gyventojų skaičius beveik pasiekęs 69 tūkst. 1995–1997 m. (Lietuvos Respublikos..., 2002) parengtame topografiniame žemėlapyje urbanizuota Alytaus teritorija dar labiau išsiplėtusi, išlaikiusi ankstesnes augimo kryptis. Dar labiau sustiprėjusi ir išaugusi kairiakrantė miesto dalis, dydžiu ir augimo tempu žymiai lenkianti kitoje Nemuno pusėje esančią miesto dalį. Miesto struktūra įgavusi plėtros šiaurine kryptimi pobūdį. Senesnės aplinkinės gyvenamosios teritorijos išlikę ir nežymiai išaugę. Gyventojų skaičius padidėjęs maždaug 9 tūkstančiais.

Per aptartą 1921–1997 m. laikotarpį Alytaus miestas išaugo gyventojų skaičiumi ir užimama teritorija. Per šį laikotarpį miesto struktūroje išsilaikė vienalytis, gan kompaktiškas, nuolat augantis miesto branduolys. Aplink miestą buvo ir išliko išsidėčiusios kelios gretimos gyvenamosios teritorijos, palaikančios glaudų ryšį su miestu. Aglomeraciniai urbanizuotų teritorijų ryšiai jaučiami, tačiau žymiai mažesniu mastu nei analizuotuose dideliuose Lietuvos miestuose.

Naujausias Alytaus miesto bendrasis planas (Alytaus miesto..., 2009), fiksuodamas stabiliai mažėjantį gyventojų skaičių, vis dėlto siūlo dar išplėsti urbanizuotą miesto teritoriją abipus Nemuno, bet numatyta plėtra nesudaro ryškaus urbanizuotos teritorijos padidėjimo. Miesto struktūra išlaikoma pakankamai kompaktiška ir vienalytė.

Atlikus Alytaus miesto urbanizuotos teritorijos augimo analizę, galima teigti, kad, didėjęs gyventojų skaičiui, analogiškai keitėsi ir miesto teritorija, ypač plėtėsi ir augo kairioji Nemuno atžvilgiu jo dalis. Vertinant dabar susiklosčiusią situaciją, matomas aiškus pagrindinės miesto teritorijos augimas ir ryšių palaikymas su keletu priemiestinių gyvenamųjų vietovių, kurių urbanistinio augimo tendencija analizuotu laikotarpiu buvo nežymi.

1921 m. (Karte des... Kiejdany...) kariniuose vokiečių žemėlapiuose užfiksuotas **Kėdainių miestas** apima dabartinę senąją miesto dalį, išsidėčiusią keliais branduoliais. Tai kompaktiškos, dydžiu beveik lygiavertės teritorijos. 1983 m. (Sovietų kariškių, 1983) parengtame ir išleistame topografiniame žemėlapyje Kėdainių miestas žymiai išaugęs. Urbanizuota miesto teritorija padidėjusi, o suaugus dviem seniesiems miesto branduoliams, miesto struktūroje išryškėjo centrinė, kelių sankryžose išsidėčiusi miesto dalis. Miesto teritorija persikėlusi ir į kitą Nevėžio pusę. Aplink miestą, tolygiai iš visų pusių, susiformavę artimos aplinkinės gyvenamosios vietovės yra prie kelių ir turi stiprius ryšius su centriniu miestu. Miesto gyventojų skaičius pasiekęs 32 tūkst. 1995–1997 m. (Lietuvos Respublikos..., 2002) parengtame topografiniame žemėlapyje urbanizuota Kėdainių teritorija dar labiau išsiplėtusi į kitą Nevėžio pusę. Miesto teritorija nebe tokia kompaktiška, ištįsusi. Aplinkinės anksčiau susiformavusios gyvenamosios vietovės išlikę, teritoriškai išsiplėtę, bet gyventojų skaičius padidėjęs vos 2 tūkstančiais.

Per analizuotą 1921–1997 m. laikotarpį, Kėdainių miestas, kaip ir kiti, išaugo ir gyventojų skaičiumi, ir užimama teritorija. Per šį laikotarpį miesto struktūra kito nuo keleto atskirų gyvenamųjų vietovių iki miesto centro susiformavimo ir teritorinio išsivystymo bei jo struktūros planinės kaitos. 1997 m. miestas įgavo pailgą, abipus Nevėžio upės išsidėčiusią nelabai kompaktišką ir vientisą struktūrą. Aplink miestą buvo ir išliko gan tolygiai išsidėčiusios gretimos gyvenamosios teritorijos, dėl gerų teritorinių ryšių palaikančios glaudų ryšį su miestu. Analizuojamoje teritorijoje matomi aglomeraciniai urbanizuotų teritorijų ryšiai.

Naujausias miesto bendrasis planas (Kėdainių miesto..., 2010), fiksuodamas stabiliai mažėjantį Kėdainių miesto gyventojų skaičių, vis dėlto siūlo dar išplėsti urbanizuotą miesto teritoriją beveik visose administracinėse miesto ribose ir už jos. Numatyta plėtra sudaro žymų urbanizuotos teritorijos padidėjimą, nors pagal demografinius miesto ir šalies rodiklius tai abejotinas poreikis. Miesto struktūra išlaikoma pakankamai kompaktiška ir vienalytė, tačiau keičiamas jos savitumas – vieno centrinio miesto ir aplinkinių gyvenviečių susiklosčiusi ir ilgą laiką išlaikyta sistema. Numatytas miesto augimas peržengia ir dabartines miesto administracines ribas, miestui suteikta pailga tarsi iš dviejų dalių, atskirtų upės ir želdynų teritorijų, forma.

Atlikus Kėdainių miesto urbanizuotos teritorijos augimo analizę, galima teigti, kad miestas augo nuosekliai plėsdamas savo teritoriją ir išlaikydamas artimą atskirų aplinkinių gyvenamųjų vietovių tinklą. Vertinant dabar susiklosčiusią situaciją, mato-

mas aiškus pagrindinės miesto teritorijos augimas išilgai upės ir glaudus ryšių palaikymas su aplinkinėmis gyvenamosiomis vietovėmis, kurių urbanistinis

augimas analizuotu laikotarpiu buvo nelabai žymus, tačiau stabilus.

	1921 m.	1983 m.	1995–1997 m.	Vystymosi pobūdis	BP sprendiniai
Alytus					
Kėdainiai					

2 pav. Vidutinio dydžio miesto modelio kaita ir formavimo siūlymai Lietuvos pavyzdžiu

Taigi, analizuoti vidutinio dydžio Lietuvos miestai – Alytus ir Kėdainiai (2 pav.), kaip ir didieji miestai, pasižymi aglomeracinių ryšių plėtojimu su aplinkinėmis gyvenamosiomis vietovėmis. Didėdamas miesto branduolys su kai kuriomis artimiausiomis gyvenamosiomis teritorijomis suaugo, o kitas stimuliuo – augo ir centrinis miestas ir aplinkinės gyvenvietės.

Deja, naujausiuose šių miestų formavimo dokumentuose – bendruosiuose planuose, numatyta miestų teritorijas plėtoti kaip vientisą, tolygiai urbanizuotą darinį.

Mažo miesto modelio formavimasis globalizacijos sąlygomis

Kaip *mažų miestų* grupės atstovai, analizuoti Prienų ir Kelmės miestai.

1915 m. (Karte des... Preny..., 1915) kariniuose vokiečių žemėlapiuose užfiksuotas **Prienų miestas** apima dabartinę senąją miesto dalį, išsidėsčiusią vienu kompaktišku branduoliu, prisiglaudusiu prie Nemuno. Ryškesnių aplinkinių gyvenamųjų vietovių nėra. 1983 m. (Sovietų kariškių..., 1983) parengtame ir išleistame topografiniame žemėlapyje Prienų miestas jau žymiai išaugęs. Urbanizuota miesto teritorija padidėjusi šiaurės ir pietų kryptimis (palei kelius), įgavusi linijinę struktūrą. Miesto teritorija išsiplėtusi ir kitapus Nemuno. Miesto gyventojų skaičius pasiekęs 11 tūkst. 1995–1997 m. (Lietuvos Respublikos..., 2002) parengtame topografiniame žemėlapyje urbanizuota Prienų teritorija dar labiau išsiplėtusi, pagrindinė, didžioji miesto dalis išsidėsčiusi pailga

forma šiaurės – pietų kryptimi tarp Nemuno ir jo slėnio šlaitų. Viršutinėje terasoje įkurta sodų teritorija. Kitapus Nemuno miesto teritorija padidėjusi nežymiai. Gyventojų skaičius pasiekęs 12 tūkstančių.

Per aptartą 1915–1997 m. laikotarpį Prienų miestas augo ir gyventojų skaičiumi, ir užimama teritorija. Per šį laikotarpį miesto struktūra kito turėdama tą pačią kryptį – plėtodamasi tarp Nemuno ir jo slėnio šlaitų. Miestas įgavo jaukaus, atsigręžusio į upę pavidalą. Miesto plėtros kryptys nuo 1915 m. ėjo aiškiai tik šiaurės – pietų kryptimis, palei kelius. Kitų gyvenamųjų teritorijų arti miesto nesusiklostė.

Naujausias miesto bendrasis planas (Prienų miesto..., 2010), reglamentuojantis miesto raidą iki 2018 m., fiksuodamas po truputį mažėjančią Prienų miesto gyventojų skaičių, siūlo jo teritoriją plėsti labai nežymiai ir išlaikyti tas pačias miesto vystymo kryptis.

Atlikus Prienų miesto urbanizuotos teritorijos augimo analizę, galima teigti, kad miestas augo nuosekliai didindamas savo teritoriją ir išlaikydamas vieną raidos kryptį. Vertinant dabar susiklosčiusią situaciją, matomas aiškus pagrindinės miesto teritorijos kompaktiškas augimas išilgai upės.

1921 m. (Karte des... Kielmy..., 1921) kariniuose vokiečių žemėlapiuose užfiksuotas **Kelmės miestas** apima dabartinę senąją miesto dalį. Jo struktūra vientisa, kryžiaus formos, kuri susidarė užstatymui plėtojantis palei kelius. Už miesto, kiek nutolusios, įsikūrę kompaktiškos Verpenos, Kukečių ir Žvilgių gyvenamosios vietovės. 1983 m. (Sovietų kariškių..., 1983) parengtame ir išleistame topografiniame žemėlapyje Kelmės miestas žymiai išaugęs,

dalinau praradęs turėtą kryžiaus formą, bet išlaikęs plėtros kryptis palei sausumos kelius. Urbanizuota miesto teritorija padidėjusi, išaugę ir aplinkinės gyvenamosios vietovės, susiformavę keletas naujų. Visa miesto teritorija išsidėsčiusi vienoje Kražantės upės pusėje. Matomas stiprėjantis ryšys su viena iš gretimų gyvenviečių – Verpena. Miesto gyventojų skaičius pasiekęs 10 tūkst. 1995–1997 m. (Lietuvos Respublikos..., 2002) parengtame topografiniame žemėlapyje urbanizuota Kelmės teritorija dar labiau išsiplėtusi pietų ir vakarų kryptimis, dar labiau sustiprėjęs ryšys su Verpenos gyvenvieta – abi urbanizuotos teritorijos auga viena link kitos. Miesto teritorijos augimo kryptis išlikusi – kelio į Šiaulius kryptimi, t. y. vienoje Kražantės upės pusėje. Aplinkinės gyvenamosios teritorijos auga ir dėl savo artumo miestui, tikėtina, kad su juo susilies į vieną urbanistinį elementą. Atskirai nuo miesto vystosi tik Kukečiai, tačiau ir jie palaiko glaudžius ryšius su Kelmės miestu. Gyventojų skaičius mieste šiuo laikotarpiu pasiekęs 12 tūkstančių.

Per aptartą 1921–1997 m. laikotarpį, Kelmės miestas išaugo, miesto struktūra kito, tačiau išliko gan aiški, vientisa, besiplėtojanti kelių kryptimis. Ap link miestą išsidėsčiusios kelios gretimos nedidelės gyvenamosios vietovės nesunyko, o stiprėjo ir augo kartu su miestu (Verpena net gavo miestelio statusą (Kelmės kraštas..., 2009)). Besiplėtodamas miestas praktiškai liko vienoje Kražantės upės pusėje, daugmaž tolygiai augdamas į visas puses nuo savo istorinio branduolio. Analizuojamoje teritorijoje matomi artimi aglomeraciniai urbanizuotų teritorijų ryšiai,

kurie gali išnykti šioms teritorijoms suaugus į vieną.

Naujausias miesto bendrasis planas (Kelmės miesto..., 2008), numatęs jo raidą iki 2017 m., fiksuodamas stabiliai mažėjantį Kelmės miesto gyventojų skaičių, urbanizuotą miesto teritoriją išplėtė labai ryškiai ir padidino esamą urbanizuotą teritoriją bene tris kartus. Į plečiamą miesto teritoriją pilnai įjungiamos gretimos gyvenamosios vietovės. Numatyta plėtra sudaro labai akivaizdų urbanizuotos teritorijos padidėjimą, nors pagal demografinius ir ekonominius Kelmės miesto vystymosi rodiklius tai labai abejotinas poreikis. Planuojama miesto struktūra palyginti kompaktiška, išsidėsčiusi abipus Kražantės pusės, tik abejotina, ar dėl nesamo plėtrai poreikio bus tolygiai išvystyta. Dėl bendroju planu sudarytos galimybės statyti ir urbanizuoti labai plačioje teritorijoje kyla pavojus aplink buvusį kompaktišką miestą susikurti pavienėms arba nedidelių urbanizuotų teritorijų grupėms. Tai istoriškai nebūdinga Kelmės miesto teritorijos raidai.

Atlikus Kelmės miesto urbanizuotos teritorijos augimo analizę, galima teigti, kad miestas augo nuosekliai didindamas savo teritoriją ir ilgą laiką išlaikydamas sau būdingą plėtros kryptį palei sausumos kelius, vienoje upės pusėje, taip pat palaikydamas glaudų ryšį su gretimomis Verpenos, Kukečių ir kitomis gyvenvietėmis. Vertinant dabar susiklosčiusią situaciją, galima būtų manyti, kad miesto augimo tendencijos išliktų tokios pačios, o dėl nesamo poreikio plėsti urbanizuotas teritorijas, susiklosčiusi miesto struktūra dar ilgą laiką išliktų panaši ir išlaikytų būdingus bruožus.

	1915–1921 m.	1983 m.	1995–1997 m.	Vystymosi pobūdis	BP sprendiniai
Prienai					
Kelmė					

3 pav. Mažo miesto modelio kaita ir formavimo siūlymai Lietuvos pavyzdžiu

Analizuojant mažus Lietuvos miestus (3 pav.), nustatyta, kad jie labiausiai išlaikę savitus bruožus

ir turi būdingą augimo pobūdį. Prienų miestas dėl gamtinių sąlygų įtakos plėtojosi įgaudamas pailgą,

linijinę struktūrą. Kelmės miestas plėtojosi kelių sankryžoje, po truputį augdamas į išorę. Tik Kelmės miestas, išsidėstęs lygumoje, besivystydamas plėtojosi palaikydamas aglomeracinius ryšius su aplinkinėmis gyvenamosiomis vietovėmis. Ši istoriškai susiklosčiusį mažųjų Lietuvos miestų specifškumą būtina išsaugoti ir palaikyti šiandieninėmis globalizacijos sąlygomis. Vis dėlto tolimesnį jų vystymą numatančiuose bendruosiuose planuose to nematyti, pavyzdžiui, Kelmės miesto teritorija ne tik kad begaliniai išplečiama, bet ir numatoma formavimo kryptis visiškai sunaikina specifinį šio miesto modelio bruožą.

Skirtingo dydžio Lietuvos miestų modelių kaitos analizės rezultatai

Atlikus šešių Lietuvos miestų augimo analizę, nustatyta, kad dideli ir vidutiniai Lietuvos miestai linkę aglomeruotis su aplinkinėmis gyvenamosiomis vietovėmis. Todėl manoma, kad globalizacijos sąlygomis tiktų vystyti miesto metamodelį, paremtą aglomeraciniais ryšiais, kuomet būtų ribojamas žemės ūkio paskirties keitimas į kitą ir naujų teritorijų užstatymo griežta priežiūra ir leidimas tik esant būtinam poreikiui, išnaudojus vidinės plėtros galimybes (o pagal demografinius rodiklius ir jų prognozes, šių galimybių greičiausiai užteks dar labai ilgam). Aglomeracinio miesto modelio pagrindas – centriniai analizuoti miestai, aglomeracijų branduoliai – dabartiniai susiformavę Lietuvos miestai ir toliau liekantys svarbiomis Lietuvos urbanistinio karkaso formavimo dalimis. Išlaikę istorinę savo vystymosi kryptį, šie miestai yra saviti Lietuvos urbanistinės sistemos pavyzdžiai – tai būtina išryškinti ir pabrėžti formuojant tolimesnę jų raidą. Šių miestų plėtojimo ir augimo perspektyvą siūloma perkelti ant artimiausių centrinio miesto palydovų – artimiausių gyvenamųjų vietovių pečių. Šiose gyvenamosiose vietovėse, kurių dauguma susiklostė ir po truputį augo kartu su centrinio miestu, galėtų formuotis centrinio miesto subcentrai, patenkindami dalies visuomenės troškimą gyventi priemiestyje, arčiau gamtos, tačiau išliktų užtikrinta galimybė čia pat gauti įvairias socialines paslaugas, patenkinti kultūrinius ir paslaugų poreikius.

Mažieji miestai kultūros reikmių tenkinimu ir gyvenimo patogumais dar gerokai atsilieka nuo didžiųjų miestų, tačiau kartu ir neturi didiesiems būdingų trūkumų (dideli atstumai, triukšmas, užterštas oras). Todėl šiuos miestus būtina vystyti kūrybiškai tęsiant kiekvieno jų urbanistines tradicijas – tai ypač svarbu, nes mažuose miestuose išlikę daugiau nacionalinių, savitų miestų formavimo erdvių ir teritorinių elementų. Formuojant mažųjų miestų architektūrą, labai svarbu kryptingai kurti visuomeninį centrą, laikantis bendrų tokiems miestams principų – kaip

daugelyje mažųjų miestų, visuomeninis centras turėtų būti vystomas istorinio centro vietoje.

Visos Lietuvoje vyraujančios mažos miesto pobūdžio gyvenvietės dėl istorinių aplinkybių gana tolygiai pasiskirsčiusios Lietuvos teritorijoje, todėl labiau negu didieji ar vidutiniai miestai lemia bendrą Lietuvos miestų išpūdį. Šiuose miestuose ypač svarbu išlaikyti savitumą, jautumą ir žmogišką mastelį.

Šiuo metu, kai dauguma Lietuvos miestų ir miestelių jau turi parengtus arba baigiamus rengti bendruosius planus, juose pastebima įvairių priedasčių sąlygota ydinga tendencija plėsti miestus, užimant naujų gamtinių, žemės ūkio paskirties teritorijų. Tai visiškai netikslinga žvelgiant į demografinius Lietuvos rodiklius. Net ir įvertinant migracijos iš kaimo teritorijų į miestą mastus, kuris visgi yra palyginus nedidelis ir nepadengia neigiamų gimstamumo rodiklių, nauja plėtra yra visiškai nebūtina (ypač tokio masto, kaip kad atsispindi analizuotuose pavyzdžiuose) ir būtų pakankama vidinė miestų plėtra. Todėl, rengiant tokius miestų plėtojimo dokumentus, įsiterpiama į gamtinio karkaso teritorijas, formuojamas begalinis miestų išdrikimas, kuris neabejotinai ateityje sąlygos didesnių socialinių, kultūros ir švietimo įstaigų trūkumą, sudarys kliūtis teritorijų inžineriniam aprūpinimui ir ekonomiškam vystymui. Ypač didelio masto tokio pobūdžio plėtra numatoma kai kuriuose mažuose Lietuvos miestuose, kai mažieji Lietuvos miestai apskritai neturi didelių augimo perspektyvų.

Neišsaugant aplinkos, leidžiant miestams chaotiškai plėtotis ir asmeninės naudos siekiamis viršyti visuomenės poreikius bei nesaugant savos kultūros ir susiklosčiusių tradicijų, leidžiant joms niveliuotis pasaulinių globalizacijos procesų tėkmėje, nebus sudarytos galimybės subalansuotam globalėjimui, – plačiai deklaruojamos darnios plėtros vystymui bei įgyvendinimui ir kuo toliau, tuo stipriau kels ir stiprins tolesnio miestų vystymo problemų klausimus. Ar miestų raidoje pasireiškiantys globalizacijos procesai bus tinkamai sureguliuoti ir subalansuoti, iš dalies priklauso nuo to, kaip kiekvienas visuomenės atstovas sieks išsaugoti tiek gamtinę, tiek urbanizuotą aplinką, kuo remsis siekdamas išsaugoti šalies kultūrą ir kaip įstengs pasinaudoti tuo, ką gali suteikti globalizacijos nešami privalumai. Lietuvos urbanistinei sistemai nebūdingi nei hiperdideli miestai, nei ištisinis jų teritorijų urbanizavimas. Todėl toks miestų vystymas neturėtų tapti norma ir tęstinu dalyku ateityje.

Išvados

1. Globalizacijos poveikis šiuo metu ypač intensyvus, pasireiškiantis įvairiose srityse, įvairiu mas-

tu. Didesni objektai globalių pokyčių paveikiami greičiau ir stipriau. Urbanistinėje aplinkoje globalizacija labiausiai reiškiasi per kultūrą, ekonomiką, politiką ir technologijas. Miestų gyventojų skaičiaus augimas ir žmonių gyvenimo būdo kaita, dar labiau sustiprina pokyčius miestuose. Globalizacijos kontekste atsiranda būtinybė reguliuoti raidos procesus, valdyti miestų plėtrą, formuoti savitus bruožus siekiančią ir pajėgiančią išlaikyti visuomenę ir kultūrinį šios išraiškos fenomeną – miestą.

- Atlikti Lietuvos miestų vystymosi XX amžiuje tyrimai. Atlikta kiekvieno miesto urbanistinio modelio raidos analizė, atsižvelgiant į dabartinę susiklosčiusią situaciją bei specifines sąlygas, leidžia numatyti tęstinį, būdingą, pagrįstą to miesto tolimesnio plėtojimo metamodelį. Miestus galima formuoti išlaikant ir pabrėžiant jų kokybinę vertę globalizacijos sąlygomis.
- Nustatyta, kad dideli miestai yra labiau paveikiami globalių veiksnių, greičiau reaguoja į globalizacijos nešamus pokyčius, todėl būtina sudaryti galimybes jiems dinamiškai į tai reaguoti. Nustatyta, kad dideli ir vidutinio dydžio Lietuvos miestai yra linkę aglomeruotis, palaikydami glaudžius ryšius su aplinkinėmis gyvenamosiomis vietovėmis. Todėl šių miestų modelius siūloma ir toliau vystyti aglomeraciniu, vieno miesto-branduolio principu, neleidžiant ištiesai urbanizuoti didelių teritorijų, sujungiant gyvenamąsias teritorijas. Toks modelis atspindėtų dinamiškas miestų galimybes augti ir plėtotis globalizacijos sąlygomis tiek teritoriškai, tiek ir kokybiškai.
- Nedideli Lietuvos miestai mažiau paveikti globalizacijos, labiau išlaikę savo ir nacionalinius kultūrinius bruožus, savitą miesto planą, erdvės struktūrą. Dažnu atveju tai sąlygojo specifinės gamtinės sąlygos, suteikę miesto modeliui išskirtinę struktūrą ir atitinkamai riboję miesto augimą. Paprastesnėse gamtinėse sąlygose esantys maži Lietuvos miestai, kaip ir didieji, linkę aglomeruotis su gretimomis gyvenamosiomis vietovėmis, tik jų skaičius ir tarpusavio atstumas, kaip ir miesto mastelis, taip pat atitinkamai mažesnis.
- Naujausi miestų teritorijų planavimo dokumentai – bendrieji planai, parengti siekiant planingai formuoti miestus ir numatyti jų raidą artimoje ateityje, dažnai prieštarauja įstatymuose įtvirtintos darniosios plėtros principams. Nors dažname dokumente minima, kad globalizacijos poveikio pažabojimas ir darnus vystymasis yra siekiamybė, tai neatsispindi pateikiamuose ir patvirtinamuose miestų vystymo sprendiniuose. Vietoje to, kad būtų užtikrintas savitas Lietuvos miestų modelių vystymas ir kryptingas plėtojimas, dažniausiai

miestų bendrieji planai numato ir įteisina ištinį miesto užstatymą su dideliu rezervu naujai numatomų urbanizuoti teritorijų.

Literatūra

- Alytaus miesto teritorijos bendrasis planas*, 2009. UAB „Urbanistika“, projekto vadovė A. Kažienė. Vilnius. <<http://www.ams.lt/New/index.php?ItemId=57334&Lang=34>> [2010.04.18].
- Bauman Z., 2002, *Globalizacija: pasekmės žmogui*. Vilnius: Strofa.
- Castells M., 2005, Informacijos amžius: ekonomika, visuomenė ir kultūra. T. 1. *Tinklaveikos visuomenės raida*. Kaunas: Piligrafija ir informatika.
- Castells M., 2006, Informacijos amžius: ekonomika, visuomenė ir kultūra. T. 2. *Tapatumo galia*. Kaunas: Piligrafija ir informatika.
- Castells M., 2007, Informacijos amžius: ekonomika, visuomenė ir kultūra. T. 3. *Tūkstantmečio pabaiga*. Kaunas: Piligrafija ir informatika.
- Dėl nacionalinės darnaus vystymosi strategijos patvirtinimo ir įgyvendinimo. LR Vyriausybės nutarimas. *Žin.*, 2009, Nr. 121-5215.
- Dringelis L., 1995, Kauno aglomeracija ir savivaldybės ribos perspektyviniame Lietuvos Respublikos teritorijos administraciniame suskirstyme. *Urbanistika ir architektūra*. Nr. 1–2 (19–20). P. 143–155.
- Friedman T. L., 2005, *Lexus ir alyvmedis: suprasti globalėjimą*. Vilnius: Vaga.
- Held D. ir kt., 2002, *Globaliniai pokyčiai: politika, ekonomika ir kultūra*. Vilnius: Margi raštai.
- Karte des westlichen Russlands: M19*. Kielmy. Mafsstab 1:100 000. Druck 1921.
- Karte des westlichen Russlands: N22*. Sapieżyszki. Mafsstab 1:100 000. Druck 1921.
- Karte des westlichen Russlands: O20*. Kiejdany. Mafsstab 1:100 000.
- Karte des westlichen Russlands: O22*. Kowno. Mafsstab 1:100 000.
- Karte des westlichen Russlands: O23*. Preny. Mafsstab 1:100 000. Druck 1915.
- Karte des westlichen Russlands: O24*. Olita. Mafsstab 1:100 000. Druck 1921.
- Karte des westlichen Russlands: R23*. Miedniki. Mafsstab 1:100 000. Druck 1915.
- Karte des westlichen Russlands: Q23*. Wilna. Mafsstab 1:100 000. Druckauflage 1919.
- Kauno miesto savivaldybės teritorijos bendrasis planas*. SĮ „Kauno planas“, projekto vadovas S. Lukošius. Kaunas, 2003, 2010. <http://www.kaunopolanas.lt/bendrieji_planai/bendrojo_plano_ii_pakeitimas_sprendiniai> [2010.10.05].
- Kelmės kraštas. Straipsnių rinkinys*, 2009. Vilnius, Atkula.
- Kelmės miesto bendrasis planas*, 2008. KTU Architektūros ir statybos institutas, projekto vadovas L. Dringelis. Kaunas. <<http://www.kelme.lt/Savivalda/Teritoriju-planavimas/Bendrieji-planai/Kelmės-ir-Tytuvėnu-miestu-bendrieji-planai>> [2010.02.26].

21. *Kėdainių miesto teritorijos bendrasis planas*, 2010. SĮ „Kauno planas“, projekto vadovas A. P. Steponavičius. Kaunas. <http://www.kaunoplanas.lt/bendrieji_planai/sprendiniai/> [2010.11.26].
22. *Lietuvos Respublikos topografinis žemėlapis* M 1:50 000. Žemėlapis sudarytas WGS 84 koordinatų sistemoje, Aerogeodezijos institute pagal 1995–1997 m. aerofotonuotraukas. Valstybinė geodezijos ir kartografijos tarnyba, 2002 m.
23. *Lietuvos statistikos departamentas*. <<http://www.stat.gov.lt/>> [2010.07.25].
24. Miškinis A., 1989, *Lietuvos urbanistika: problemos ir realijos*. Straipsnių rinkinys. Kaunas.
25. *Prienu miesto bendrasis planas*, 2010. SĮ „Kauno planas“, projekto vadovas A. P. Steponavičius. Kaunas. <http://www.kaunoplanas.lt/bendrieji_planai/prienu_miesto_bendrasis_planas/> [2010.11.26].
26. *Sovietų kariškių Lietuvos teritorijos topografinis žemėlapis* M 1:100 000. Parengtas 1942 m. koordinatų sistemoje, pagal M 1:50 000 žemėlapi, atnaujintą 1983 m. Leistas 1983–1990 m.
27. *Vilniaus miesto bendrasis planas iki 2015 m.*, 2007. SĮ „Vilniaus planas“, projekto vadovai S. Motieka, M. Pakalnis. Vilnius. <<http://www.vilnius.lt/bplanas/>> [2009.11.25].
28. *Vilniaus vizija 2015*, 1996. Vilniaus miesto savivaldybė/Kanados urbanistikos institutas. UAB „Garsų pasaulis“, Vilnius.
29. *World Urbanization Prospects*, 2008. The 2007 Revision. Highlights. United Nations, New York.

CHANGES IN URBAN MODELS DURING THE XX C. IN LITHUANIA AND ITS FUTURE TRENDS

Giedrė Gudžinevičiūtė

Summary

In the XX century intensive globalisation and urbanization occurred, they both stimulated development of transport system, improvement and expansion of industry, better work opportunities in cities, migration of people to cities, appearance and spread of new technologies. These and other factors influenced change of territories of cities and towns – it manifested as enlargement of cities and change in their structure. Analysing this growth, structure, integrity, and continuity, it is possible to determine changes in urban models of cities that reflect their historical growth. Near future urban development is specified in a juridical instrument – a general plan of the city. Comparing the results of historical urban growth analysis and the statements of general plans of cities, it is possible to estimate continuity of urban development as aim to preserve distinctive urban and cultural features of our cities. Comparing analysis results among cities of different sizes, it is possible to evaluate models of ability of cities to adapt and develop under conditions of globalization.

Keywords: urban cities models, globalization, cities general plans.

LIETUVOS MIESTŲ MODELIŲ KAITA XX A. IR TENDENCIJOS ARTIMOJE PERSPEKTYVOJE

Giedrė Gudžinevičiūtė

Santrauka

Nustatyta, kad XX a. pasireiškė intensyvi globalizacija ir urbanizacija, kurios abipusiai skatina susisiekimo infrastruktūros plėtojimąsi, pramonės tobulėjimą ir plėtrą, darbo vietų kūrimą mieste, žmonių migraciją iš kaimo į miestą, naujų technologijų atsiradimą ir paplitimą. Šie ir kiti veiksniai ilgainiui darė įtaką miestų teritorijų kaitai, kuri atsispindėjo miesto urbanistinio audinio augime ir jo struktūros kaitoje. Atlikus šio augimo, teritorinės struktūros, vientisumo, tęstinumo analizę, galima fiksuoti miesto urbanistinio modelio kaitą, kuri atspindi istorinį miesto augimo pobūdį. Artimiausios ateities urbanistinio miestų vystymo kryptis nurodo juridiniai planavimo dokumentai – miestų bendrieji planai. Istorinio urbanistinio augimo analizės rezultatus lyginant su parengtais naujausiais miestų bendraisiais planais, galima įvertinti miestų urbanistinės raidos tęstinumą, kaip siekį išsaugoti savitus urbanistinius ir kultūrinius miestų bruožus. Skirtingo dydžio miestų modelių analizės rezultatų palyginimas, leidžia įvertinti nevienodo dydžio miestų modelių gebėjimą prisitaikyti ir vystytis globalizacijos sąlygomis.

Prasminiai žodžiai: urbanistiniai miestų modeliai, globalizacija, miestų bendrieji planai.

Įteikta 2011-06-03